

Leszek Jańczuk, *Chrześcijananie Wiary Ewangelicznej na Białostocczyźnie (1928–1988)*, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika w Ostrołęce, Wyższa Szkoła Teologiczno-Społeczna w Warszawie, Ostrołęka – Warszawa 2024, ss. 256.

Monografia Leszka Jańczuka pt. *Chrześcijananie Wiary Ewangelicznej na Białostocczyźnie (1928–1988)* stanowi ambitne studium dotyczące ugrupowania chrześcijan wiary ewangelicznej na obszarze Białostocczyzny w okresie od międzywojnia aż do końca lat 80. XX wieku. Praca wydana w 2024 roku przez Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika oraz Wyższą Szkołę Teologiczno-Społeczną w Warszawie opiera się na bogatym materiale źródłowym – od dokumentów archiwalnych, protokołów spotkań, list członkowskich, poprzez wywiady i przekazy ustne, aż po opracowania opublikowane przez współczesnych badaczy.

Leszek Jańczuk podejmuje w swej książce próbę kompleksowego odtworzenia historii chrześcijan wiary ewangelicznej na Białostocczyźnie, analizując zmiany organizacyjne, teologiczne oraz społeczne, które miały miejsce na przestrzeni sześćdziesięciu lat. Autor stara się przedstawić procesy formowania pierwszych zborów (m.in. w Grabowcu, Białowieży, Hajnówce czy Nowosadach), wpływ wydarzeń historycznych (II wojna światowa, okres powojenny) oraz adaptację wspólnot chrześcijan wiary ewangelicznej do warunków politycznych i represyjnych systemu PRL. Szczególny nacisk położony został na kwestie tożsamości wyznaniowej oraz ewolucję praktyk religijnych, co uwiadamia się zarówno w części dotyczącej zmian wewnętrznych (np. przejście od nabożeństw domowych do budowy kaplic), jak i w relacjach z innymi ugrupowaniami wyznaniowymi, w tym baptystami, prawosławnymi czy adwentystami.

Monografia wyróżnia się interdyscyplinarnym podejściem. Autor wykorzystuje materiały archiwalne, m.in. protokoły z posiedzeń,

listy członkowskie, dokumenty IPN, a także liczne relacje ustne uczestników życia wspólnot (wywiady z osobami, takimi jak Mikołaj Jańczuk, Piotr Prus czy inni działacze kościelni). Duży nacisk położony został na rekonstrukcję chronologii wydarzeń, choć autor podkreśla trudności wynikające z fragmentaryczności dostępnych materiałów. Oprócz tradycyjnych źródeł pisanych wykorzystano także fotografie czy nagrania magnetofonowe, co dało możliwość wieloaspektowej analizy badanego okresu. Takie podejście pozwala nie tylko na opis faktograficzny, ale także na interpretację zjawisk społecznych i religijnych w kontekście dynamicznych przemian politycznych.

Struktura książki opiera się na rozdziałach, które systematycznie przedstawiają kolejne etapy rozwoju wspólnoty chrześcijan wiary ewangelicznej. Już spis rzeczy wskazuje na starannie opracowaną organizację treści: od wstępu i omówienia genezy ruchu, przez szczegółową analizę działalności w okresie międzywojennym (rozdział 1), działalność podczas II wojny światowej (rozdział 2) oraz sytuację w okresie powojennym (rozdział 3). Kolejne rozdziały poświęcone są funkcjonowaniu wspólnot chrześcijan wiary ewangelicznej w strukturach Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego (rozdział 4), analizie charyzmatów, poglądów i niektórych praktyk (rozdział 5), relacjom z innymi ugrupowaniami religijnymi (rozdział 6) oraz konwersjom, apostazjom i rekonwersjom (rozdział 7). Fragmenty książki dotyczące działalności organów bezpieczeństwa, aresztowań duchownych oraz kontroli ze strony władzy pokazują, jak represje oraz inwigilacja kształtowały życie religijne i organizacyjne wspólnot.

Monografia prezentuje wielowymiarową analizę przemian społeczno-religijnych na Białostocczyźnie. Autor podkreśla, że już od 1928 roku pojawiały się pierwsze wyraźne daty graniczne, które miały wpływ na rozwój wspólnot: początek działalności, wybuch wojny, aresztowania duchownych czy wprowadzenie struktur Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego. W części dotyczącej okresu powojennego szczegółowo opisane są procesy opuszczania zborów baptystycznych przez zielonoświątkowców, a także zmiany organizacyjne wynikające z przyjęcia nowych form nabożeństw – zarówno w domach, jak i w nowych kaplicach. W tekście pojawiają się liczne

odniesienia do roli funkcjonariuszy UB, agenturalnych rozpracowań oraz aresztowań, co ilustruje trudną sytuację wyznawców w okresie PRL-u. Autor nie unika również analizy wewnętrznych sporów, różnic pokoleniowych oraz problemów związanych z przekazem ustnym i dokumentacją, co podkreśla złożoność badanej problematyki.

Ważnym elementem analizy jest także omówienie wpływu zagranicznych czynników – zarówno wizyty Billy’ego Grahama, która mimo początkowego rozczarowania nie pozostawiła obojętnego efektu, jak i darów z Zachodu, które odgrywały istotną rolę w poprawie warunków materialnych wspólnot. Widać tu, że ruch ewangeliczny na Białostocczyźnie był nie tylko zjawiskiem wewnętrznym, ale także otwartym na kontakty międzynarodowe, co przyczyniało się do jego ewolucji i adaptacji do zmieniających się warunków politycznych i społecznych.

Monografia Jańczuka stanowi cenne źródło wiedzy, jednakże jej odbiór jest utrudniony przez fragmentaryczność materiału źródłowego oraz trudności w jednoznacznym uporządkowaniu chronologii wydarzeń. Autor wielokrotnie podkreśla, że niektóre informacje pochodzą z przekazów ustnych, które mogą być podatne na zniekształcenia. Mimo to interdyscyplinarne podejście oraz bogactwo źródeł (archiwalnych, dokumentalnych, wywiadów) pozwalają na wyciągnięcie istotnych wniosków dotyczących dynamiki rozwoju ruchu. Niewątpliwą zaletą pracy jest jej szczegółowość – zarówno na poziomie mikroanalizy (opis poszczególnych zborów, działań duchownych, procesów aresztowań i inwigilacji), jak i makrospołecznej interpretacji przemian na tle historycznym.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że autor pracy podejmuje próbę analizy różnic pokoleniowych – wskazuje na to, jak pierwsze pokolenie zielonoświątkowców stosowało bardziej tradycyjne formy nabożeństw, podczas gdy kolejne generacje wykazywały tendencje do zmian organizacyjnych oraz większej otwartości na kontakty z zagranicą. Jańczuk podkreśla również złożoność relacji między zielonoświątkowcami a innymi ugrupowaniami protestanckimi – baptystami, chrystusowymi czy adwentystami – co umożliwia lepsze zrozumienie specyfiki dynamiki wyznaniowej w regionie.

Praca Leszka Jańczuka wnosi istotny wkład w badania nad historią ruchu chrześcijań wiary ewangelicznej w Polsce, ze szczególnym

uwzględnieniem regionu Białostocczyzny. Dzięki interdyscyplinarnemu podejściu oraz analizie bogatego materiału źródłowego monografia stanowi nie tylko kronikę historyczną, ale także socjologiczną i kulturową refleksję nad procesami formowania się tożsamości religijnej. Pomimo pewnych trudności wynikających z fragmentaryczności dokumentacji oraz ustnych przekazów, autor zdołał przedstawić kompleksowy obraz przemian – od początków działalności w okresie międzywojennym, przez dramatyczne lata okupacji, aż po procesy adaptacyjne i reorganizacyjne w okresie PRL-u.

Wnioski płynące z analizy książki są istotne nie tylko z punktu widzenia historii Kościoła, ale także dla szerszych badań nad wpływem zmian politycznych na życie religijne mniejszości. Monografia ukazuje, że ruch chrześcijan wiary ewangelicznej na Białostocczyźnie był zjawiskiem dynamicznym, otwartym na kontakty międzynarodowe oraz zmiany wewnętrzne, co miało wpływ na kształtowanie się nowych form nabożeństw i struktur organizacyjnych. Wskazane są również problemy wynikające z inwigilacji przez organy bezpieczeństwa, które wpłynęły na wewnętrzne funkcjonowanie wspólnot i ograniczały ich swobodę działania.

Podsumowując, *Chrześcijanie Wiary Ewangelicznej na Białostocczyźnie (1928–1988)* Leszka Jańczuka to praca o wysokiej wartości naukowej, która dzięki interdyscyplinarnemu podejściu oraz szerokiemu wykorzystaniu źródeł stanowi cenny materiał badawczy dla historyków, socjologów i teologów. Mimo pewnych ograniczeń wynikających z natury materiału źródłowego, książka dostarcza bogatej analizy przemian religijnych i społecznych, pozwalając na głębsze zrozumienie specyfiki życia wspólnot protestanckich na Podlasiu. Praca ta z pewnością otwiera nowe perspektywy do dalszych badań nad wpływem czynników wewnętrznych i zewnętrznych na rozwój ruchów religijnych w Polsce.

Mariusz Orłowski